

Sessio 1

Eeva-Liisa Bastman

SKS/Helsingin yliopisto, kotimainen kirjallisuus

eeva-liisa.bastman@finlit.fi

”Parimmat taisteluaseet arkkiveisua vastaan”: Sivistyneistön tuottamat arkkiveisusarjat ja 1800-luvun kehittyvä kirjakulttuuri

1800-luvun merkittävimpiin ja laajalevikkisimpiin painotuotteisiin Suomessa kuuluivat rahvaalle suunnatut, huokeahintaiset arkkiveisut. Vuosisadan puolivaiheilta lähtien arkkiveisujen laatiminen, tuottaminen ja myyminen alkoi enenevässä määrin siirtyä sivistyneistön käsistä osaksi rahvaan kulttuuria. Samaan aikaan arkkiveisujen ympärille kehittyi ajoittain kiivaskin sanomalehtikeskustelu, jossa veisujen sisällön ja kielen puutteellisuuksia kritisoitiin. ”Ohdakkeiden” tilalle toivottiin laadukkaampaa ja sivistävämpää kansankirjallisuutta. Kustantajat pyrkivät vastaamaan näihin toiveisiin. Esimerkiksi J.W. Lilljan vuonna 1847 perustaman *Aura*-sarjan tarkoitus oli julkaista uutta kotimaista kirjallisuutta arkkiveisuina ja sarjallisessa muodossa. *Aura* jäi muiden vastaavien sarjojen tapaan lyhytikäiseksi, ja se lakkautettiin 14 numeron jälkeen. Saman kustantajan vuonna 1852 markkinoille tuoma *Lukemisia kansalle* -sarja piti sisällään myös uskonnollista kirjallisuutta ja opaskirjoja ja menestyi paremmin: sitä julkaistiin lopulta 183 numeroa.

Yritykset valjastaa arkkiveisuformaatti laatukirjallisuuden levityskanavaksi epäonnistuivat totaalisesti. Sen sijaan arkkiveisu säilyi erilaisen populaarin kirjallisuuden julkaisumuotona aina 1900-luvun ensimmäisiin vuosikymmeniin asti. Tarkastelen esitelmässäni sivistyneistön 1800-luvulla tuottamia arkkiveisusarjoja ja niissä julkaistuja tekstejä aikakauden kirjakulttuuria ja kirjallisuuden kehitystä vasten. Ketkä tuottivat kirjallisuutta sarjoihin ja mitä tiedämme niiden vastaanotosta? Minkälaisia näkökulmia sarjat tarjoavat 1800-luvun kirjallisuuteen ja lukijoihin?

Avainsanat: arkkiveisu, kirjallisuus, kansankirjallisuus

Anna Kuismin

Helsingin yliopisto

anna.kuismin@kotikone.fi

Arkkisepot käräjillä: painokanteet ja kunnianloukkaukset sanomalehtiaineiston valossa

Arkkiveisuksi kutsutaan koko-, puoli- tai neljännespainoarkin kokoiseen pieneen lehtiseen painettua laulua, joka oli tarkoitettu myytäväksi. Arkkiveisujen kulta-aikaa olivat 1800-luvun viimeiset vuosikymmenet, jolloin tällaisten pienpainatteiden tuottaminen ja myynti oli lähes kokonaan rahvaan käsissä. Arkkiveisuja laativat useimmiten vähän kouluja käyneet, kaupustelemisella elantonsa hankkivat miehet, jotka eivät aina tienneet tai välittäneet tekijänoikeuksista, vaan saattoivat julkaista omista nimissään muiden sepittämiä tekstejä.

Arkkiveisujen ennakkotarkastuksesta on vähän tietoa. Lehdissä kerrotaan joistakin tapauksista, joissa asiamiehet puuttuivat jo julkaistuihin tuotteisiin. Näin kävi Tampereella 1889, jolloin F. Kaselius oli ”painattanut joukon arkkeja nykyään täällä tapahtuneen ’Luodin mamman’ miehen tapaturmaisesta kuolemasta.” Painoylihallitus määräsi painoksen takavarikoitavaksi ja hävitettäväksi, kerrotaan Tampereen Sanomissa 11.12.1889. Muutama vuosi myöhemmin painoasiamiehet saivat Ylihallitukselta kiertokirjeen, jossa heitä muistutettiin kiinnittämään huomiota arkkiveisuihin, ”jotka sisältävät säädyllisyyttä loukkaavia esityksiä”. Oli pidettävä silmällä ”wiittauksia ja lauseparsia, jotka (--) siweellisessä suhteessa woisiwat turmiollisesti waikuttaa alempaan kansaluokkaan.” (Wiipurin Sanomat 12.11.1893.)

Kiertokirjeessä ei puututa kunnianloukkauksen mahdollisuuteen. Tällaisista tapauksista on kuitenkin tietoa sanomalehdissä. Vuonna 1878 syytteen nostivat masinisti Hindersson ja sahankirjuri Rosengren, koska he olivat tunnistaneet itsensä arkkiveisusta Laulu Atslean kuuluisasta murha- ja riita-asiasta, joka tapahtui Porissa syksyllä 1877. Aluksi haasteen sai kirjanpainaja Palander, joka paljasti tekijän nimikirjainten takaa. Satakunta-lehdessä kerrottiin 30.11.1878, että G. Gustafsson oli tuomittu sakkoihin. Kiinnostavaa on, että Hindersson ja Rosengren kokivat kunniaansa loukatun, vaikka heidät sittemmin todettiin syyllisiksi kuolemantuottamukseen, jota laulussa kuvattiin. Ilmeisesti hyökkäys oli paras puolustus.

Seuraavalla vuosikymmenellä käytiin samantapainen oikeusjuttu, joka sai alkunsa veisusta Runo Gabriel Itkosen murhasta, joka tapahtui Sawonlinnan markkinoilla Hungerborg nimisessä hotellissa 15 p. Lokakuuta 1884. Neljä miestä pyysi raastuvanoikeudelta manuulupaa, koska talollisen poika E. Piikki oli painattanut ja lewittänyt heitä halventavaa, rikoksesta kertovaa arkkiveisua (Uusi Suometar 2.3.1885). Piikkiä ei kuitenkaan saatu haastetuksi oikeuteen. Samoin kuin Azalean tapauksessa, haastajat – yhtä lukuun ottamatta – todettiin syyllisiksi kuolemantuottamukseen. Juttu ei kuitenkaan päättynyt vielä tähän, koska yksi miehistä haastoi oikeuteen myös toisen samaa aihetta käsitelleen arkkiveisun tekijän, suutarimestari J. Koiviston.

Edellisissä tapauksissa arkkisepot ja heidän viisuistaan loukkaantuneet kuuluivat samaan yhteiskuntaluokkaan, kun taas vuonna 1914 Ylöjärven kirkkoherra haastoi ”Mooseksen” alias työmies Vilho Itkosen käräjille tämän sepittämän laulun johdosta (Korkea Veisu Ylöjärven ihmeistä, joissa on pääosassa näytellyt haudantakainen henki ja Ylöjärven nykyinen kirkkoherra Frans Edvard Salokas). Itkonen oli tietoinen seurauksista, joita veisut saattoivat aiheuttaa, koska Arkkiveisu Pirkkalan kirkkoherrasta Ebelingistä sisältää seuraavat säkeet: ”Tottapa nyt laulustani / käräjille mennään, / vaikka kerran muutenkin / tuomiolle tullaan.”

Pirjo-Liisa Niinimäki

FT, toimittaja / vapaa tutkija

pirliinii@gmail.com

040 8460 250

Arkiveisukauppias tahtoi kirjailijaksi – miksi haave kaatui?

Esitelmäni aihe nousee 1800-luvun kansanomaisesta arkiveisurunoilijoiden perinteestä. Kohdehenkilöni aktiiviset vuodet osuvat kuitenkin 1900-luvun ensimmäiselle kymmenluvulle, ja hänen tuotantonsa jatkui jopa 1940-luvulle saakka. Kyseessä on viimeisiin tuotteliansiin arkiveisurunoilijoihin lukeutuva Werner Bergström (1883-1948). Hän oli lauluntekijä ja kustantaja sekä esiintyvä taiteilija, kiertävä kirjakauppias ja avioliiton myötä myös pienviljelijä. Muistokirjoituksessa häntä kuvailtiin omalaatuisesti tutkijatyyppiksi, jota harvat aikalaiset ymmärsivät.

Bergström olisi halunnut julkaista halpa-arvoisena pitämiensä arkiveisujen lisäksi myös ”oikeita” runoteoksia ja proosaa. Hän haki oppia muun muassa kirjailija Maila Talviolta, Otto Manniselta ja lukuisilta muilta kirjallisuuden ammattilaisilta. ”Olen käynyt 8 Suomen runoilijan ja kirjailijan puheella neuvoa hakemassa”, hän kirjoitti kotivälelleen keväällä 1912. Hän halusi päästä ”Suomen kirjailijoiden joukkoon”. Kerta toisensa jälkeen kustantajat hylkäsivät hänen käsikirjoituksensa. Kirjeissään lähipiirilleen hän purki turhautumistaan, analysoi oppineen ja oppimattoman runouden eroja ja pohti syitä epäonnistumiselleen kirjailijana.

Kirjoittamista Bergström jatkoi vastoin käymisistään huolimatta lähes kuolemaansa asti. Hän julkaisi muun muassa arkiveisuja sekä myöhemmin myös kilpa-ajolauluja kotiseutunsa hevoskilpailuista.

Bergströmin kirjallisessa jäämistössä on käsikirjoitusten ja kirjeenvaihdon lisäksi hänen konsertti- ja myynti-ilmoituksiaan, kuitteja arkiveisutilauksista sekä luetteloita kirjoista, joita hän otti jälleenmyyntiin WSOY:ltä. Hänen elämäntyötään analysoimalla saa tietoa viime vuosisadan vaihteen kirjallisesta kulttuurista, kirjojen levityksestä sekä maalaismiehen suhteesta aikakauden korkeakirjalliseen kenttään.

Esitelmäehdotus liittyy tekeillä olevaan artikkelikäsikirjoitukseen.

Anna Huhtala

Tohtorikoulutettava

Tampereen yliopisto, historian oppiaine

anna.huhtala@tuni.fi

040-7387850

Arkiveisukulttuurin myöhäisvaiheet Suomessa

Esitelmäni pohjautuu väitöskirjatyöhöni, jossa tarkastelen väkivalta- ja onnettomuuskuolemien julkista käsittelyä Suomessa 1920–1930-luvuilla. Päälähteinäni ovat arkiveisut ja sanomalehdet. Tässä esitelmässä keskityn arkiveisulähteisiin, niiden tapaan käsitellä arvaamattomia kuolemia sekä niiden rooliin julkisuuden kentällä maailmansotien välisenä aikana.

Esitelmäni käsittelee epäonnistumisia ja katoamisia kahdella tasolla. Tutkimieni arkiveisujen aiheena ovat onnettomuudesta tai väkivallasta johtuneet arvaamattomat kuolemat. Veisuissa onnettomuudet ja väkivalta näyttäytyvät rangaistuksina ja yhteisön epäonnistumisina. Veisutraditio itsessään taas hiipui toisen maailmansodan aikana ja katosi sen jälkeen lähes täysin. Tutkimukseni keskittyikin arkiveisutradition myöhäisvaiheisiin ja rakentaa kuvaa niiden roolista modernisoituvan yhteiskunnan tiedotuskanavien – ennen kaikkea sanomalehtien – rinnalla.

Esitelmässäni avaan myöhäisen arkiveisukulttuurin tunnuspiirteitä, käyn läpi veisujen sisältöä ja rakennan kuvaa niiden tavasta käsitellä arvaamattomia kuolemia. Analyysin tuloksien pohjalta pohdin veisujen roolia sanomalehtien rinnalla ja pyrin ymmärtämään, miksi veisuja laulettiin Suomessa vielä maailmansotienkin välisenä aikana. Samalla esitelmäni auttaa rakentamaan kokonaiskuvaa pitkästä arkiveisutraditiosta Suomessa, jonka kulta-aikaa elettiin 1800-luvun lopulla. Ymmärtääkseen tradition merkitystä lukijoille ja laulajille, on syytä tuntea arkien historiaa pitkällä aikavälillä.

Esitelmäni rakentuu esimerkitapauksille. Niiden kautta esittelen veisujen konventionaalista sisältöä ja tapaa käsitellä arvaamattomia kuolemantapauksia. Tutkimuksellisesti lähestyn veisuja kokonaisuutena, johon tekstin lisäksi liittyi vahvasti musiikki ja yhteisöllisyys. Tämä kokonaisvaltainen kokemus erotti ne selvästi esimerkiksi sanomalehdistä. Veisut ovatkin tavoitteellisesti tuotettuja ja kertovat siksi niin kirjoittajan kuin vastaanottajan toiveista ja tottumuksista.

Tarkastelemalla arvaamattomia kuolemia käsitteleviä arkiveisuja 1920–1930-lukujen julkisuuden kentällä rakennan kuvaa arkiveisukulttuurin myöhäisistä vaiheista, pyrin lisäämään ymmärrystä tradition katoamisen vaikuttaneista tekijöistä ja täydennän siten tutkimustradition kronologiaa.